

GARİPNÂME'DE, ÂŞIK PAŞA'YA GÖRE ANA DİLİNİN MİLLİ BİRLİK VE BERABERLİĞİN TESİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ¹

THE EFFECT OF MOTHER TONGUE ON THE ESTABLISHMENT OF NATIONAL UNITY AND COOPERATION ACCORDING TO ÂŞIK PASHA IN GARIPNAME

Kerim TUZCU

ORCID: 0000-0001-8432-2602

DOI: 10.5281/zenodo.7464366

OZET

Bir memleketin birlik ve bütünlüğünün temini, milli birliğinin sağlanması aynı dili (lisan) konuşan, aynı dile (gönül) sahip ve de aynı zihniyeti paylaşan fertlerle mümkün olmaktadır. Ortak noktalarda uzlaşabilmek için aynı kelimelerle konuşmak yetmemekte; bunun yanında gönüllerin de aynı his ve ülkü ile atması gerekmektedir. Devlet ve millet hayatında dönüm noktası olabilecek büyük hadiseler zamanında bu husus çok daha fazla önem arz etmekte ve öne çıkmaktadır. 13.asır, sadece Türk ve İslam âleminin değil bütün dünyanın çalkalandığı ve savaşların, yıkımların yaşandığı bir devirdir. Böyle zamanlarda halka manen dayanma gücü ve moral vermiş olanlar ancak devrin âlimleri, tasavvuf ehli, şairleri, edipleri ve sanatçıları olmuştur. Bu yüzyıl, Anadolu'da Selçuklu Devleti'nin yıkılıp Türk birliğinin dağılması sonucunda birçok Türk beylikleri ortaya çıktı ve bunlar kendi bölgelerinde müstakil devletçikler kurdular. Selçuklu vaktinde Arapçanın ve Farsçanın hâkim olduğu ilim ve siyaset, Beylikler döneminde Türkçenin hâkim olduğu bir alan olmuştur. Bir taraftan kan ve gözyaşı akarken öte yandan milli duygular daha çok canlanmış, milli hisler galeyana gelmiş ve anadili -adeta- yeniden keşfedilmiştir. Doğu halkları, Batı halklarına nispeten daha duygusaldırlar ve maneviyatları da güçlüdür. Binaenaleyh, Doğu milletleri, içine düştükleri sosyal ve siyasi çalkantılarda daima dini, milli ve manevi değerlerine dayanmakta ve sığınmaktadırlar. Bu asırda sözünü ettiğimiz hususiyetleriyle öne çıkan kanaat önderlerinden biri de devlet adamı, âlim, mutasavvıf ve şair Âşık Paşa'dır. Âşık Paşa'nın eserleri içinde ise sözünü ettiğimiz manaya en çok hizmet eden Garipnâme'dir. Anadolu'da birliğin, devlet nüfuzunun, iktidarının ve itibarının zayıfladığı ve yer yer kaybolduğu bir zamanda halkı bir arada tutmak ve umutları canlandırmak için anadilinin önemini anlamış ve bu yönde çalışmıştır.

Anahtar Kelimeler: Garipnâme, Anadili, Türkçe.

ABSTRACT

Ensuring the unity and integrity of a country, ensuring its national unity is possible with individuals who speak the same language (language), have the same language (heart) and share the same mentality. It is not enough to speak with the same words in order to agree on common points; In addition, hearts should beat with the same feeling and ideal. In times of major events that could be a turning point in the life of the state and nation, this issue is much more important and comes to the fore. The 13th century is a period in which not only the Turkish and Islamic world, but the whole world was shaken, and wars and destructions were experienced. At such times, only the scholars, mystics, poets, writers and artists of the period were those who gave the people the strength and morale to endure spiritually. This century, as a result of the collapse of the Seljuk State in Anatolia and the disintegration of the Turkish unity, many Turkish principalities emerged and they established independent statelets in their own regions. Science and politics, which were dominated by Arabic and Persian during the Seljuk period, became an area dominated by Turkish during the Principalities. While blood and tears were flowing on the one hand, national feelings were revived, national feelings aroused, and the mother tongue was rediscovered – almost – on the other. Eastern peoples are more emotional than Western peoples and their spirituality is also strong. Consequently, Eastern nations always rely on their religious, national and spiritual values and take shelter in the social and political turmoil they are in. In this century, one of the prominent opinion leaders with the characteristics we have mentioned is the statesman, scholar, mystic and poet Âşık Pasha. Among the works of Âşık Pasha, the one that serves the meaning we mentioned the most is Garipname. He understood the importance of mother tongue and worked in this direction in order to keep the people together and to revive hopes at a time when unity, state influence, power and reputation were weakened and sometimes lost in Anatolia.

Keywords: Garipnâme, Mother tongue, Turkish.

Giriş ¹

Âdemoğlu dünyada tek başına yaşayamayan ve daima hemcinslerinin yardımına muhtaç olan bir varlıktır. Bu sebebe bağlı olarak da her zaman cemaat ve cemiyete muhtaç olmuştur. Toplum hayatının olmazsa olmazı diyebileceğimiz birinci şart ve araç ise dildir. Keşfedebildiğimiz dünyada yaşayan tüm mevcudatı göz önüne aldığımızda insanoğlu bu varlıkların en üstünde bir mertebededir. Bunu sağlayan ise insanın aklı, düşünme gücü ve bunlara bağlı olarak da kendisine bahşedilen kelimelerdir. Hayvanlarla şeklen benzer bir fiziki ve biyolojik yapıya sahip olan insanoğlu olmasına rağmen bu kadar canlılığın içinde düşünebilen ve konuşabilen tek varlık yine insandır. Diğer canlılar kendilerine verilen ve doğuştan getirdikleri melekeleri sayesinde kimseye ve hiçbir talime ihtiyaç duymadan hayatını idame ettirebilmektedir. İnsan ise doğduğu günden itibaren yardıma ve yaklaşık on beş yıl talime ve bakıma muhtaçtır. Ayrıca, konuşma ve kelam özelliği de yine toplum içinde yaşayarak, tedricen ve etkileşim yoluyla inkişaf etmektedir.

Tarihin, milletlerin hafızası ve sığınağı olduğu gibi; insan için de anadili aynı şekilde bir sığınak ve korunaktır. Kişi için de anadili bütün çocukluğunun, gençliğinin, hayallerinin, üzüntülerinin, sevinçlerinin ve geleceğinin anavatanıdır. Ferdin iç dünyasında kendisiyle barışık ve kargaşadan uzak bir hayat sürebilmesi, düşünce ve duygu dünyasının, iç âleminin huzuruna bağlıdır. Bu huzur ise dış dünyanın nasıl algılandığıyla doğrudan ilişkilidir. Âdemoğlunun iç ve dış âleminin arasındaki irtibatı kuracak olan ise düşüncedir. Düşünce ve dilin biri birlerini karşılıklı olarak şekillendirdikleri düşünüldüğünde sağlam bir dil temeli ve zenginliği olmayan insanların bu huzurdan uzak kalacakları ortadadır. Sağlıklı bir düşünce yapısına sahip insanlardan müteşekkil bir toplumun birliği, beraberliği ve huzuru daimî olur.

İnsanoğlunun sürekli olarak birilerinin yardımına muhtaç ve cemiyet halinde yaşamaya fitraten mecbur olması, fertleri biri birine yardımcı olmaya da mecbur etmiştir. Bu noktada şunu da söylemek gerekir ki insanın cemiyet halinde ve biri birine muhtaç olarak yaşaması bize, hayatın bir mücadele ve savaş olmayıp bilakis muavenet ve karşılıklı yardımlaşma olduğunu da ispat ediyor. Bu yardımlaşmayı sağlayıp insanları yalnızlıktan kurtararak bir cemiyet haline getiren ve getirdikten sonra da bu birlikteliğin devamına en büyük katkıyı veren unsur ise lisanıdır. Hususan maddi ve manevi felaket ve musibet zamanlarında lisanın fakat ayrıyeten de anadilinin birleştiriciliği ön olana

¹ Bu makale, 2-4 Ekim 2020 tarihlerinde Hitit Üniversitesi Uluslararası Horasandan Anadoluya İrfan Geleneği: Elvan Çelebi Sempozyumu” nda aynı adla sunulan tebliğin genişletilmiş halidir.

çıkılmaktadır. Çünkü bütün toplumu kucaklayabilmek, milletin veya halkın tüm fertlerine ulaşabilmek için kullanılacak ortak değerlerin başında dil gelmektedir.

ÂŞIK PAŞA'NIN DİL VE DİLİN BİRLEŞTİRİCİLİĞİ HUSUSUNDAKİ DÜŞÜNCELERİ

Canlıların gerek hemcinsleriyle gerekse diğer canlı varlıklarla iletişim kurabilmesi ve karşılıklı anlaşılmasının temel ve tek vasıtası dildir. Canlılar içinde ise sadece insan hem sözü ve kelamı hem de bedenini kullanarak bu iletişimi sağlarlar (Taştekin 2018). Âdemoğlu dışında kalan diğer tüm canlılar ise kendilerine hazır olarak verilen ve yaratılışlarında hazır olarak getirdikleri kabiliyet ve yetenekleriyle iletişim kurmaktadır. Binaenaleyh, bir hayvan üzerinde ne kadar çalışılırsa çalışılsın ne bir adım ileri ne bir adım geriye bir kazanım veya yitim görülmeyecektir. Ama insanoğlu ilmî ve ruhî olarak daima ileriye ve geriye hareket içinde olacaktır. Bu husus insanın fitratında olan bir hasiyettir. Bu hasiyetlerin terakki ve inkişaf etmesi için ise insanın cemiyet ve cemaat içinde yaşaması- aslında- fitrî bir mecburiyettir.

13.asır, sadece Türk ve İslam âleminin değil bütün dünyanın çalkalandığı ve savaşların, yıkımların yaşandığı bir devirdir. Moğol işgali ve saldırıları neticesi İslam dünyasının manen bağlı olduğu hilafet ve bu hilafeti taşıyan Abbasi Devleti; yine bu devletin maddi ve manevi koruyucu kalkanı olmuş olan Anadolu Selçuklu Devleti yıkılmıştı. Türk milletinin kanında ve geleneklerinde bulunan hürriyet aşkı ve tutkusu yine her zamanki gibi depresmiş ve merkezi hükümetin resmen olmasa da fiilen çökmesi ile birlikte kendi buldukları bölgelerde beyliklere dayanan müstakil devletçikler kurarak kadim Türk devlet geleneğinin inkıtaya uğramasına mâni oldular. Selçuklu Devleti vaktinde Arapçanın ve Farsçanın hâkim olduğu ilim ve siyaset, Beylikler döneminde Türkçenin hâkim olduğu bir alan olmuştur. Malumdur ki tarihte birtakım nahos hadiseler meydana gelirken buna paralel olarak bazı güzel gelişmeler de görülebilmektedir. İşte, 13.asırda da bir taraftan kan ve gözyaşı akarken öte yandan milli duygular daha çok canlanmış, milli hisler galeyana gelmiş ve anadili –adeta-yeniden keşfedilmiştir.

İlk yazılı Türkçe kaynaklarımız olan Göktürk Kitabeleri'nin dili ile bu tarihten yaklaşık beş asır sonraki konuşulan Türkçeye baktığımızda aradaki değişimi (ses ve şekil bakımından) ve farkın ne denli fazla olduğunu görüyoruz. Her dil elbette kullanıldığı sürece -doğal olarak-değişir, gelişir, başkalaşır; diğer komşu dillerle kelime alışverişinde bulunur. Bu bazen lehine bazen aleyhine olur. Türkçede ise bu denge daha çok aleyhine işlemiştir. Türklerin İslam dinine girmelerinden ve İslam'ı resmi din olarak kabul etmelerinden sonra kurdukları devletler aslında siyaseten ve iktisaden güçlü

olmasına rağmen bu ticarete daha çok kelime alan taraf olmuştur. Bunda, yeni bir dine girmiş ve bu dinin kitabının dilini Arapça olması ayrıca asırlardır İranlılarla komşuluk ettiğimiz için de Farsça dilimize tesir etmiş ve sadece tesir boyutunda kalmamış; birisi edebiyat diğeri ise ilim dili olmuştur. Elbette Arapça ve Farsçanın, Türkçeye göre çok önceden beri yerleşik bir hayat süren kavimlerin dilleri olduklarını, yazılı geçmişlerinin Türkçeden daha eski olmasını ve dolayısıyla Türkçeye göre bazı yönlerden daha zengin olduklarını inkâr edemeyiz.

Türkçenin diğeri dillerin gölgesinde kalmasına ve zaman zaman ikinci planda bırakılmasına karşı gelen, başkaldıran ve bu konuyu dert edinen edip ve âlimlerimiz olmuştur. Bu bayrağı eline ilk alan ve en önde koşan Kaşgarlı Mahmut; Şecere-i Ensab adlı eserinde Türk milleti ve Türkçe hakkında malumatlar veren Fahreddin Mübarekşah; yine şiir ve eserlerinde Hoca Ahmed-i Yesevî, Sultan Veled, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hacı Bayram Veli gibi edip ve âlimlerimizin kullandıkları dil, halkın iletişim dilinden uzak değildir. Burada dikkat edilirse, Türkçenin en saf ve sade halinin kullanıldığı yerler tarikat ve tasavvuf mekânlarıdır. Bunun sebeplerinden biri de tarikatlarının yayılmasına ve de Müslümanlar dışındaki insanlara İslam'ın tebliği için en sade bir dil kullanmanın daha faydalı olacağı fikridir. Burada şunun da eklemek yerinde olacaktır: Çağdaşları halis ve saf bir Türkçe ile yazmaya gayret ederken dönemin büyük âlimlerinden biri olan Celaleddin-i Rumî ise dünyanın en büyük edebi eserlerinden ve klasiklerinden biri olan Mesnevi'yi Farsça yazmıştır. Bu durum Celaleddin-i Rumî 'nin kendi anadilini, diğeri edip ve âlimlerden daha az sevdiği anlamı taşımaz. Mesnevinin Farsça yazılmasının bilemediğimiz birçok sebebi olabilir ama fikrimizce o vakitlerde Acem diyarından çıkıp neşvünema bulan Şiilik cereyanının tahrifatına set çekmek, Şiilere hak ve hakikati bir nevi tebliğ etmek ve Şiilik'e karşı muhabbet beslemesi muhtemel olan münevver zümreyi bu meselede intibaha getirmek, zihinlerin bulanmasına mâni olmaktır.

13. asırda birçok sebebe bağlı olarak ve en önemlisi de Moğol taarruzları ve işgalleri sonunda Türkistan'dan batıya doğru göçler başladı ve Anadolu'ya kadar uzandı bu işgal ve göçler. Neticede, Anadolu'da siyasi birlik parçalanmış ama her beylik kendi bölgesinde müstakil bir devletçik kurmuştur. Bu bölgelere Orta Asya'dan gelen ve sadece Türkçe bilen boylar da katıldılar. Beyliklerde hem bu sebepten hem de yerleşik halkın gücü ve nüfuzu daha fazla hissedildiği için anadiline dönüş daha kolay olmuştur. Nitekim Karamanoğlu Mehmet Bey, 1277 yılında, o meşhur fermanını yayımlamış, resmi olarak ilk adımı atan idareci olmuş ve Farsçanın birinci derecede kullanılmasına ve itibar görmesine bir nevi başkaldırmıştır (Banarlı, 2006). Devrin siyasî ve içtimaî durumuna atıf yapan Zeynep Korkmaz ise bu mesele hakkında şöyle demektedir:

Anadolu'nun en batı kesimlerinden başlayarak ta Erzurum'a kadar uzanan bölgelerde *Menteşeoğulları, İnançoğulları, Aydınoğulları, Saruhanoğulları, Osmanoğulları, Germiyanogulları, Karamanoğulları, Hamioğulları, İsfendiyaroğulları* vb. beyliklerde, *Türkmen Beylerinin bilinçli tutum ve davranışları ile yepyeni nitelikte bir Türk dili ortaya çıkıyordu. Bu beylik merkezlerindeki kültür filizlenmesi ve Anadolu'daki bütün beyliklerin tutumuna tercüman olmak üzere M.S. 1277 yılında Karamanoğlu Mehmet Bey'in Konya'yı zaptı ve Cimri'yi saltanat tahtına getirdikten sonra verdiği "şimden girü hiç kimesne kapuda ve dîvanda ve mecalis ve seyrânda Türki dilinden gayri dil kullanmaya" biçiminde verdiği buyruktan sonra, Anadolu'da Beylikler dönemi Türkçesi veya Eski Anadolu Türkçesi diye adlandırılan çok verimli yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönemin belirgin özelliği, konuşma dilinin yazı diline aktarılmasıyla, tarihte ilk kez Oğuz lehçesine dayalı dupduru dil özelliklerine sahip bir yazı dilinin kurulmuş olmasıdır (Korkmaz, 2002).*

İşte bu ortamda ortaya çıkan ve o devirde Türkçenin müdafiliğini üstlenen meşhur ediplerden biri ve belki de en ehemmiyetlisi Âşık Paşadır.

Âşık Paşa, 670'te (1272) Kırşehir'de dünyaya geldi. Asıl adı Ali, mahlası Aşık'tır. Âşık Paşa önce Süleymân-ı Kırşehrî'den, daha sonra İlyas Paşa'nın halifelerinden Şeyh Osman'dan ders almaya başladı. Muhlis Paşa'nın vasiyeti üzerine Şeyh Osman, Âşık Paşa'yı kızı ile evlendirdi. Bir süre sonra Anadolu Valisi Timurtaş Paşa'nın veziri oldu. Bazı siyasî olaylara karıştığı için Mısır'a gitti. Amasya'ya geri dönerken Kırşehir'e geldiğinde hastalandı ve orada vefat etti (13 Safer 733 / 3 Kasım 1332). Hayatı hakkındaki bilgiler, oğlu Elvan Çelebi'nin kaleme aldığı Menâkıbü'l-Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye'de anlatılanlara dayanmaktadır (TDV, 1991).

Âşık Paşa, aslında bir devlet adamı olmasına rağmen aynı zamanda bir ediptir. Tasavvuf ve tarikat tarafının da olması O'nun edebi yönünü daha güçlü kılmıştır. Ahmet Bican Ercilasun, Eski Anadolu Türkçesi işe ilgili bilgi verirken "*Gülşehrî ve Âşık Paşa, Eski Oğuz Türkçesinin bilinen ilk büyük eserlerini vermişlerdir. Bu bakımdan Kırşehir'in ve Baba İlyas sülâlesinin, Eski Oğuz Türkçesinin kuruluşunda özel bir yeri vardır.*" (Ercilasun, 2012) diyerek Âşık Paşa'nın ne büyük bir

hizmette bulunduğunu gayet veciz bir şekilde ifade etmiştir. Şairin başlıca eserleri Fakr-nâme, Vâsf-ı Hâl, Hikâye, Kimya Risalesi, Risâle fî Beyânî's-Semâ ve Garibnâme. Bunların içinde, Âşık Paşa'yı bize en iyi anlatan ve de bu eserlerinin içinde em meşhuru- şüphesiz- Garipnâme'dir.

Garibnâme: 730 (1330) yılında kaleme alınan 12.000 beyitlik bu mesnevi aruzun "fâilâtün fâilâtün fâilün" kalıbıyla yazılmış olup on bölümden meydana gelmiştir. Bazı nüshaların sonunda Âşık Paşa'nın gazelleri de vardır. Dinî, tasavvufî ve öğretici bir eser olan ve halkı eğitmek maksadıyla Türkçe olarak yazılan Garibnâme, Anadolu'da Türk tasavvuf edebiyatının en eski ve tesir dairesi çok geniş olmuş eserlerden biridir. Sade dili dolayısıyla eser asırlar boyunca çok geniş bir okuyucu zümresine hitap etmiştir. Bu sebeple kütüphanelerde pek çok nüshası bulunan Garibnâme'nin Türkiye'deki en iyi ve eski tarihli nüshaları Beyazıt Devlet (nr. 3633) ile Süleymaniye kütüphanelerindeki (Lâleli, nr. 1752) yazmalardır. Prof. Mundy nüshası olarak tanınan en eski tarihli Raif Yelkenci nüshasının ise günümüzde Londra'da Şark Dilleri Mektebi Kütüphanesi'ne intikal ettiği bilinmektedir (TDV, 1991).

Garipnâme, adıyla da ilginç bir eserdir her şeyden önce. Türkçenin devlet nezdinde pek itibar görmeyişinden dolayı eserinin adını da bu sebeple koyduğu yönünde yapılan yorumların hissi olduğunu kabul etmeli ve bu fikre katılmanın mümkün olmadığını belirtmeliyiz. Zira Garipnâme öncelikli olarak bir tasavvufî eserdir ve 'garip' sözünün manalarına baktığımızda 'misafir, yalnız, derviş, abdal, meczup'(TDK, Türkçe Sözlük, 2011) gibi manalar taşıdığını görüyoruz. Tasavvuf ve vahdet-i vücut mefhumunda ise insanoğlu bu dünyada gurbettedir, asli vatanından kopup gelmiştir. Tekrar döneceği günü bekleyen yalnız ve garip bir varlıktır. Âşık Paşa, aynı zamanda, kendisi de bir mutasavvıf ve tarikat erbabıdır. Dolayısıyla eserinin adını verirken bu anlamı da ihtiva etmesini düşünmüş olmalı. Gerek bu dünyada garip yaşayan insanoğlu gerekse bir tarikat mensubu dervişler için bir rehber olması niyetiyle eserine Garipnâme demiştir.

Âşık Paşa, devrinin siyasî ve içtimaî şartlarını da göz önüne alarak Arapça, Farsça, İbranice ve Ermenice dillerini de öğrenmiştir (<https://www.biyografya.com>). Bu dilleri son derece iyi bildiği halde yalnızca anadilinde eser vermiştir ve yabancı dil öğrenmek ile yabancı dile teslim olmak arasındaki farkı bilen şair, anadilini her daim önde tutmuştur.

13.asırda Farsçanın ve Arapçanın hâkimiyetine karşı bunlara mesafeli duran mütefekkirlerin

başına gelir Âşık Paşa. Bir Türk devletinde sanat, edebiyat ve siyaset gibi alanlarda -maalesef- Türkçe boynu bükük kalmış ve birinci sırada yer alamamıştır. Bırakın yabancıları, anadili Türkçe olan edip ve âlimlerin ekserisi, bilim dili olarak Arapça ve Farsçayı kullanmakta ve Türkçenin yeterince zengin olmadığı için edebiyat ve bilimde kullanılamayacağını düşünmekteydiler. İşte, Âşık Paşa'nın en büyük isyanı bunadır ve bu durumu şöyle ifade etmektedir:

*Bu kitâbuñ kim okırsa kamusun / Sımaya hıç kimse anuñ nâmusın
Kim 'amel eylerse ol rahmet bula / Dünyada 'ukbîde ol ragbet bula
Kim alursa bu kitâbı yâdına / İre cümle ma'ninüñ bünyâdına
Gerçi kim söylendi bunda Türk dili / İlla ma'lum oldı ma'nî menzili
Çün bilesin cümle yol menzillerin / Yirmegil sen Türk ü Tâcık dillerin
Kamu dilde var ıdı zabt u usûl / Bunlara düşmiş idi cümle 'ukûl
Türk diline kimsene bakmaz ıdı / Türklere hergiz göñül akmaz ıdı
Türk dağı bilmez idi ol dilleri / İnce yolu ol ulu menzilleri
Bu Garîb-nâme anın geldi dile / Kim bu dil ehli dahı ma'nî bile
Türk dilinde ya'ni ma'nî bulalar / Türk ü Tâcık cümle yoldaş olalar
Yol içinde birbirini yirmeye / Dile bakup ma'niyi hor görmeye
Tâ ki mahrûm kalmaya Türkler dakı / Türk dilinde añlayalar ol hak'ı
Gerçi göñüldür iren ol menzile / Ol göñülde eglenen gelmez dile
Kamusıyla dil dağı hem işdedür / İremezse eydür işdür işde dür
Hâliyâ dogru haber eydür bu dil / Gerçi kim irmez aña bu kâl u kîl
Kamu dilde ma'ni vardur bilene / Cümle yolda hak bulındı bulana
Her nefesden yol açukdur Tañrı'ya / Kim añabildiye anı bî-riyâ
Kamu dilde var durur ma'nî sözi / Görene gizlü degül ma'nî yüzi
Ma'ni ehli ma'ninüñ kadrin bilür / Kanda kim bulsa aña ragbet kılur (Aşık,*

2000).

Yukarıda, Garibname'nin 10.bölümünden alınan küçük bir kısım -belki- eserin en can alıcı yerini oluşturmaktadır. Şair, kitabın hitama erdiğini söyledikten sonra herkesin istifade etmesini temenni ederek okuyanlardan dua istemektedir. Ancak eleştirilerin insafli olmasını beklediğini de eklemektedir. Daha sonra da eserin Türkçe kaleme alındığını ve bunun da tenkit edilmemesini hassaten istemektedir. Şair'in bunu özellikle belirtmiş olmasında, devrindeki

edebiyat ve ilim çevresinin nasıl bir ruh haleti içinde bulduklarını da anlıyoruz. Anadili Türkçe olmasına rağmen, kendi dillerine gereken hürmeti ve ehemmiyeti göstermeyen bu kişilere karşı Âşık Paşa, yine de nezaket ve saygısını muhafaza ederek uyarılarda bulunmaktadır. Yine burada Âşık Paşa'nın sözünü ettiği Tacik dilinin de Türkçe ile beraber, itibar görmeyen diller sınıfında addedilmesi özellikle dikkat edilmesi gereken bir durumdur. Zira Tacikler de Orta Asya kavmi ve Türkler gibi dağlık alanlarda yaşadıklarından mütevellit olsa gerek dilleri pek gelişmemiştir. Arapça ve Farsça ise asırlardır yerleşik bir medeniyetin dilleri olmalarının müspet tarafını kullanmışlar ve zengin bir yazılı ve sözlü edebiyat vücuda getirmişlerdir.

Âşık Paşa, o güne kadar Arapça ve Farsça bilmediği için gerek yazılı gerekse sözlü edebiyat eserlerinden istifade edemeyen avam tabakası için en büyük hizmeti yapmıştır.

Türk dilinde ya'ni ma'nî bulalar / Türk ü Tâcîk cümle yoldaş olalar

Yol içinde birbirini yirmeye / Dile bakup ma'niyi hor görmeye

Tâ ki mahrûm kalmaya Türkler dakı / Türk dilinde añlayalar ol hak'ı

Gerçi göñüldür iren ol menzile / Ol göñülde eglenen gelmez dile (Âşık, 2000).

mısralarında, mananın dile bakılarak ikinci dereceye atılmamasını, şekle bakılarak tenkit ve yergiye girilmemesi gerektiğini özellikle belirtir ve söz ne kadar güzel olursa olsun gönüllere giren şeyin mana olduğunu, insana tesir edecek olanın bu olduğunu ve manayı lafza kurban etmememiz gerektiğinin üstünde ısrarla durur.

Her nefesden yol açıkdur Tañrı'ya / Kim añabildiyse anı bî-riyâ

Kamu dilde var durur ma'nî sözi / Görene gizlü degül ma'nî yüzi

Ma'ni ehli ma'ninüñ kadrin bilür / Kanda kim bulsa añâ ragbet kılur (Âşık,

2000).

diyerek ise Yaratıcı'yı kim hangi dilde anarsa ansın, ibadetlerini riyasız ve gösterişsiz yapmasının bunlardan daha önemli olduğunu beyan etmektedir.

Âşık Paşa, Celaleddin-i Rumî 'nin Mesnevi'sine çok benzer bir yapıda telif ettiği eserinde öğretici ve nasihatvari bir dil kullanmıştır. Mesnevi'de de yer alan bir hikâyeciği eserine almış ve milli birlik ve bütünlüğün temel şartlarından birinin de dil olduğunu anlatmak istemiştir. Herkes aynı şeyleri isteyebilir ama bu arzularını aynı kelimelerle talep etmedikleri zaman maksadı bir olan bu insanlar arasında ihtilaf çıkmaktadır. Bu hikâyede aslında biri birinden tamamen farklı konuşan insanlardan bahsedilmiyor. Sadece bir kelime yüzünden ihtilaf çıktığını anlatıyor. Yani karşılıklı anlaşabilmek ve

huzurlu olmak için iletişimin tamamının kusursuz olması gerektiğini ifade ediyor. Ayrıca şunu da anlıyoruz ki kelimelerin anlamlarını bilmek karşılıklı anlaşma ve iletişimde yetmemektedir. Zira her milletin düşünce ve gönül dünyası başka başka olduğu için kavramlar da her dilde aynı manaları ifade etmezler. Bu durumda ise müsamaha ve hoşgörü devreye girmektedir. Anlamadığımız ve bilmediğimiz bir şeyi doğrudan reddetmek gerekmez.

Ayrıca biz bunu, o günün parça parça olmuş ve biri biriyle didişen Beylikler için söylendiği şeklinde düşünebiliriz. Eğer bunca birlik olmamızı gerektirecek hal ve emareye rağmen akıllarını başlarına alıp tek bir yumruk gibi olmazlarsa düşman karşısında savunmasız kalıp helak olacaklardır:

*Kamu dil söyledügi bir söz durur / Kamu göz boyladugı bir yüz durur
Kamu 'âlem sevdügi bir nesnedür / İlla birbirnüñ dilin bilmez nedür
Rûzigâr içre meger kim bir yola / Dört kişi yoldaş olup gitdi bile
Bir 'Arabdı bir 'Acem bir Türk eri / Ermeniydi ol biri yoldaşları
Birbirnüñ dilini bilmez idi / Biri didügin biri almaz ıdı
Dillü dilinçe biraz söz söyledi / Eytdiler nefis ne kim işteh eyledi
Diller ayruk illa dilek bir idi / Bir işid kim her biri ne dir idi
Birbirnüñ ne didügin bilmedi / Ol didügin işidüp ol almadı
Savaş oldu cümle örü durdılar / Yumrugıla biribirin urdılar
Var ıdı ortada bir kişi kim ol / Bulmuş ıdı cümle halk göñline yol
Ol bularuñ dilini bildi 'ayân / Her birinüñ dilegin bellü beyân
Akçayı aldı bu vardı bağçaya / Virdi üzüm aldı ol bir akçaya
Çün getürdi üzümü kodı ilerü / Kamusinuñ derdine oldu darû
Şâd oluban her biri sevindiler / Arzuların buluban avındılar
Cümlesinüñ maksudı oldu tamâm / Kalmadı bunlarda zerre intikâm (Aşık,*

2000).

Aşağıdaki mısralarda ise birlik ve beraberlikten bahsedilirken tasavvufî ve dinî kavramlardan da faydalanmıştır şair. Güneş, zatında ve hakikatte bir tane iken milyarlarca zerre ve su damlacıklarının içinde, aynı anda, ısı ve ışığıyla bulunur fakat battıktan sonra da hepsinden birden kaybolur. Bu, vahdet anlayışının da temelidir ve Allah'ın birliğinin ve gücünün de göstergesidir. Dünyanın nizam ve asayişinin temelinde yaratıcının tek ve şeriksiz olması yatar. Âşık Paşa, burada, dil ve emel birliğinin milletin ve memleketin birlik ve beraberliğinin olmazsa olmaz şartı olarak gördüğünü ifade

etmektedir. Herkes farklı bir yürek ve akıl taşıyabilir fakat bunca akli ve duyguyu farklı yaratan Yaratıcı, aynı zamanda hepsine aynı çalışma sistemi yerleştirmiştir. Bu da gösteriyor ki zahiren farklı olsa da batınen bir olan kalp ve akıllar aynı şekilde hareket edebilir, aynı şekilde tepki verebilir; aynı şeylere gülüp aynı şeylere ağlayabilir ve tabii de böyle olmalı demek istemektedir Şair.

Mevcut insan sayısı kadar farklı sima vardır, parmak izi vardır. Ancak dışarıdan bakıldığında aza yönünden hepsi birdir. Hepsinin aynı şekilde olması vahidiyet; bu vahidiyet içinde ise tamamı biri birinden farklı yaratılmıştır ki bu da ehadiyettir. Yani zahirde birlik; bu birlik içinde ise batında farklılık.

İnsanın sureten hangi şekilde olacağı ile ilgili tasarrufu ve söz hakkı olmadığı için –şekliyle alakalı- bir mesuliyeti ve mükellefiyeti de yoktur. Ancak dünyada bazı vazifeleri vardır. Bunların başında birlik ve dirlik gelmektedir. Bunların korunması hususu da insanın en büyük mesuliyetidir. Dil ise en büyük anahtardır bu hususta. Millet fertleri olarak bu anahtarı kullanmak milli bir sorumluluktur Âşık Paşa'ya göre.

Mehmet Kaplan, Âşık Paşa'nın birlik fikri ile ilgili fikirlerini değerlendirirken şunları beyan etmektedir:

Âşık Paşa, «vahdet» fikrine dinî ve tasavvufî mâna yanında, politik ve sosyal, hattâ pratik bir mâna da vermiştir. Âşık Paşa, eserinin birinci bölümünde insanların başarı, saadet ve hakikate «birlik» sayesinde ulaşabileceklerini örnekler vererek ortaya koymuştur. Âşık Paşa'nın «vahdet» fikrine vermiş olduğu bu mâna, âdeta Osmanlı Türklerinin kurmuş oldukları «cihan devleti»nin ideolojik ve metafizik temelini hazırlar. Vahdet fikri» İslâmiyetin temelidir. Mevlâna eserlerini farsça, Yunus Emre ve Âşık Paşa türkçe söylemişlerdir. Yunus'un şiirleri lirik ve vecizdir. Bundan dolayı Âşık Paşa'ninkilerden daha güzeldir. Fakat Âşık Paşa, âdeta o devrin ideologudur. Fikirlerini ortaya koyarken halkı ikna edici deliller ve örnekler verir. Bundan dolayı onun, çağma Mevlâna ve Yunus Emre'den daha çok tesir etmiş olması muhtemeldir. (Kaplan, 1976).

Görüldüğü gibi, Âşık Paşa'nın aynı zamanda bir lider vasfı taşıdığı; dili ve sanatını halkın ve devletin selameti için de kullandığı; lafızdan ziyade manaya ehemmiyet verdiği ortaya çıkmaktadır.

Şunu da belirtmemiz gerekir ki Âşık Paşa aynı kelimelerin telaffuz edilmesinin milli birlik ve beraberlik için yetmediğini de ifade ediyor burada. "Rengi ayruk üzümüñ birdür suyu / Çün şarâb oldı

kamu birdür huyı” (Aşık, 2000) diyerek ruh ve mizaç birliğinin önemini ifade etmektedir:

*Bir güneşdendir bu cümle göz nuri / Bir emirdendir bu cümle halk duri
Ger surat yüz biñ ise birdür hayât / Görseñâ kim bir sudan yüz biñ nebât
Sen gerekse bardağı yüz biñ sına / Çün sıyasın su hemân birdür yene
Bir makâmda biñ çerâğ olsa münîr / Sırçası ayrıkdur illâ nûrı bir
Rengi ayrık üzümüñ birdür suyu / Çün şarâb oldu kamu birdür huyı
Bir deñizden yıl ile biñ mevc olur / Çünki yıl diñdi yene deñiz kalur
Bir güneş yüz biñ bacadan ger ine / Çün güneş gitdi baca birdür yene (Aşık
,2000).*

Âşık Paşa, bir ülke içinde birlik sağlamanın öneminden bahsederken diğer dünya milletlerine olan bakış açımızın nasıl olması gerektiğini de anlatmaktadır aşağıdaki mısralarda. Tam bir derviş ve tasavvuf erbabı edasıyla, biraz da Celaleddin-i Rumi'nin “Ne olursan ol, yine gel.” (Mevlana, 1942) nidasını çağrıştıran üslubuyla; hiç kimseyi milleti, ırkı, dini, inancı vb. yönlerden hiçbir şekilde ayırtılmayan, ötelemeyen ve aşağılamayan bir kucaklayıcılık içindedir.

Bu birliktelik ve kucaklayıcılık ise dört şekilde tezahür etmektedir: İnsanın bizzat kendi şahsı, ailesi, milleti ve diğer dünya milletleri. İnsanoğlu sağlam bir düşünce ve dil dünyasına sahip olursa kendisiyle barışık olur. Kendi iç dünyasında rahat olan, ikiliğe düşmeyen ve çelişki yaşamayan bir fert ailesiyle de barışiktir. Aile fertleri içindeki nizam ve insicam ise toplumu ve milleti doğrudan doğruya ilgilendirmektedir. Çünkü koca bir halkı ve milleti teşkil eden temel taş ailedir. Her yönüyle sağlam ve sağlıklı bir millet ise diğer komşu halk ve devletlerle düzgün ve seviyeli ilişkiler kurabilir. Yetmiş iki millet ve her birisi farklı dillerden ama bu bir ayrılık ve ayrılık sebebi değildir. Hepsinin mabudu birdir. Çünkü hepsini yaratan, bir olan Allah'tır ve eğer isteseydi hepsini tek bir millet olarak da yaratabilirdi. Aşık Paşa, burada, insanların kendilerine doğuştan verilen hasiyetlerle övünmelerinin veya yerinmelerinin doğru ve hak olmadığını da dile getirerek bir nevi “Ey insanlar! Şüphesiz sizi bir erkek ile bir dişiden yarattık, tanışasınız diye sizi kavim ve kabilelere ayırdık, Allah katında en değerli olanınız O'na itaatsizlikten en fazla sakınanınızdır. Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir, her şeyden haberdardır.” (Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, 2017) ayetine ve “Ey insanlar! Şunu iyi bilin ki rabbiniz birdir, babanız birdir. Arap'ın başka ırka, başka ırkın Arap'a, beyazın siyaha, siyahın beyaza, dindarlık ve ahlâk üstünlüğü dışında bir üstünlüğü yoktur”. (Hanbel, 1896) hadisine de işaret etmektedir. Yani farklı yaratılmış olmak bir zenginlik unsurudur. İnsanların

ve kavimlerin biri birini tanımaları ve bu tanıma sonucunda da muhabbete vesile olsun diye ayrı ayrı milletler olarak yaratılmışlardır. Dolayısıyla farklı dillerde olmak da bir alçaklık ve üstünlük sebebi sayılamazlar.

*Yitmış iki milletüñ maksûdı ol / Matlub u ma'sûkı vü ma'bûdı ol
Gam degül ger dilleri ayrug isa / Hâl içinde eksük ü artug isa
İkilikde kim kalursa kalısar / Yarın ol hazret'de utlu olısar
İy 'Aşık sen bu işi bildüñ ise / Ol gönüller maksudın buldun isa
İkilik eyleme hiç kimsey ile / Hôş dirilgil yohsul ıla bay ıla
Kim iresen ol birüñ birligine / Hem giresen ulular dirliğine (Aşık ,2000).*

Âşık Paşa, aynı kelimeleri konuşan insanların daha güzel anlaşabileceğini anlatırken gönül birliği olmazsa bu ahengin kalıcı olmayacağını ve kısa zamanda bozulacağını haber vermektedir.

Sonuç

Yaşadığı dönemdeki siyasî ve içtimaî çalkantıları aşmada büyük hizmet etmiş ve Anadolu Türk Beylikleri arasında siyasi olarak rekabet olsa da aynı milletin evlatları olan Türk halkı, bu siyasi muhalefet ve sıkıntılara bakmadan gönüllerini birleştirerek Anadolu'da siyasî birliğin kurulmasının harcı olmuşlardır.

Orta Asya'dan göçmek veya kaçmak zorunda kalan Türk nüfusunun en çok sığındığı yer Anadolu'ydu ve bu gelen boylar Türkçeden başka bir dil de bilmiyorlardı. Âşık Paşa'nın çalışma ve gayretleri bu kesimin Anadolu'ya intibakı için belki de en büyük faydayı sağlamıştır.

Aşık Paşa, kuru kuruya bir dil milliyetçiliği yapmamış; önce olanı kullanmış ve olmayanı ise hiç gocunmadan dışarıdan alarak onu millileştirmiş, o kelimelere Türkçenin ses ve mimarisini giydirmiştir.

Kendimize ait olanın değerinin bilinmesi gerektiğini yine O'ndan öğreniyoruz. Zira devrinde nerdeyse herkes yabancı bir dilde yazarken, O, bunlara aldırış etmeden doğru bildiği yoldan dönmemiştir. Garipnâme'yi vücuda getirerek o dönemin Türkçe söz varlığının da kaydını tutmuş oldu ve o devrin dil araştırmalarının temel kaynağı olarak günümüze kadar gelmesini sağlamıştır.

Kendi değerlerimize, medeniyetimize, dilimize başkalarından hürmet beklerken aynısını biz de başkalarına göstermemi gerektiğini de öğreniyoruz Âşık Paşa'dan.

Gerek Âşık Paşa ve gerekse çağdaşları ve fikirdaşlarının harcadıkları emek ve katkıları sayesinde Anadolu o gün bugündür Türkün ve Türkçenin yurdu olmuştur.

KAYNAKÇA

Aşık Paşa. Garipname. İstanbul: TDK, 2000.

BANARLI, Nihat Sami. Türkçenin Sırları. İstanbul: L&M, 2006.

DEMİRCİ, Senai. Risale Haber. 21 9 2011. <https://www.risalehaber.com> (Eylül 24, 2020 tarihinde erişilmiştir).

ERCİLASUN, Ahmet Bican. Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi. Ankara: Akçağ, 2012.

Ahmed bin Hanbel . Müsned. Cilt 5. Kahire, 1896.

Türkçe Sözlük. Heyet. Ankara: TDK, 2011.

KAPLAN, Mehmet. «Aşık Paşa'da Birlik Fikri.» Türkiyat Mecmuası, no. 17 (1976): 148-160.

KORKMAZ, Zeynep. «Türk Diline Gönül Verenler.» Sosyal Bilimler Dergisi (Afyon Kocatepe Üniversitesi) 4, no. 1 (2002): 112-123.

Kuran-ı Kerim ve Açıklamalı Meali. Ankara: TDV, 2017.

Mevlana Celaleddin Rumi Mesnevi(Tercüme). Çeviren Abdalbaki GÖLPINARLI. 6 cilt. Ankara: Maarif Vekaleti, 1942.

TAŞTEKİN, Ali. «İnsan, Dil ve Kuran.» The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences 4, no. 2 (2018): 153-164.

TDV. Aşık Paşa. Cilt 4, İslâm Ansiklopedisi içinde, yazar Günay KUT, 1-3. Ankara: TDV, 1991.

<https://www.biyografya.com>